

Spis treści

Wstęp	17
-------------	----

CZĘŚĆ I

ŹRÓDŁA NAUCZANIA O NIEWOLNICTWIE	23
---	-----------

Rozdział 1

Źródła nauczania: <i>Pismo Święte o niewolnikach</i>	25
---	-----------

1. Niewolnictwo w <i>Starym Testamencie</i>	25
1.1 Teologia wyzwolenia Izraelitów z niewoli	26
1.2 Niewola za długi	27
1.3 Niewolnictwo obcych	32
2. Niewolnictwo w <i>Nowym Testamencie</i>	39
2.1 Teologia wyzwolenia z niewoli grzechu do wolności dzieci Bożych	39
2.2 Czy Jezus akceptował niewolnictwo?	42
2.3 Apostolskie wskazówki dla panów i ich niewolników	43

Rozdział 2

Źródła nauczania: prawo rzymskie o niewolnikach	51
--	-----------

1. Prawo rzymskie a teologia	51
2. Niewolnictwo w prawie rzymskim	54
2.1 Czym było i jakim prawem zostało wprowadzone niewolnictwo	54
2.2 W jaki sposób ktoś mógł stać się niewolnikiem	56
2.3 Zakres władzy pana nad niewolnikiem	59

2.4 <i>Peculium</i> niewolników	60
2.5 Sposoby wyzwolenia niewolników	62

Rozdział 3

Źródła nauczania: prawodawstwo kościelne o niewolnikach	67
1. <i>Decretum</i> Gracjana i zbiór <i>Decretales</i>	67
2. Niewolnictwo w prawie kościelnym	69
2.1 Małżeństwa niewolników	69
2.2 Zakaz udzielania święceń kapłańskich niewolnikom	72
2.3 <i>Servi ecclesiarum</i>	74
2.4 Niewolnicy Żydów i Saracenów	77
2.5 Skazanie na niewolnictwo	79

Rozdział 4

Źródła nauczania: Wcześniejsi teolodzy i kanoniści o niewolnikach	83
1. Św. Ambroży: niewola konsekwencją głupoty	84
2. Św. Augustyn: niewolnictwo jako skutek grzechu	88
3. Średniowieczni kanoniści o niewolnictwie	91
3.1 Św. Rajmund z Peñafort o niewolnictwie	92
3.2 Kardynał Hostiensis o niewolnictwie	98
4. Scholastycy o niektórych aspektach niewolnictwa	104
4.1 Św. Tomasz z Akwinu o niewolnictwie	104
4.2 Bł. Jan Duns Szkot o niewolnictwie	108
4.3 Pierre de la Palud i Bartolus de Saxoferrato o zakazie wzajemnego zniewalania się chrześcijan podczas wojny	112

Rozdział 5

Źródła nauczania: prawa państwowe o niewolnikach	113
1. <i>Las Siete Partidas</i> króla Alfonsa X o niewolnikach	114
1.1 Co to jest niewolnictwo?	114
1.2 Prawowite tytuły zniewolenia	115
1.3 Uprawnienia pana wobec niewolnika	117

1.4 Co może, a czego nie może niewolnik	120
<i>Pan i niewolnik w sądzie</i>	121
<i>Małżeństwa niewolników</i>	129
<i>Własność niewolników</i>	133
<i>Prawo do ucieczki</i>	134
1.5 Sposoby wyzwalań niewolników	136
2. Portugalskie <i>Ordenações Manuelinas</i> i <i>Ordenações Filipinas</i> o niewolnictwie ...	139

Rozdział 6

Źródła nauczania: decyzje papieskie dotyczące niewolnictwa	145
1. Papieskie interwencje dotyczące nielegalnego zniewalania nawróconych na chrześcijaństwo mieszkańców Wysp Kanaryjskich	145
2. Papieskie decyzje zatwierdzające zniewalanie Saracenów, pogan, niewiernych i innych wrogów Chrystusa	154

CZĘŚĆ II

NAUCZANIE O SPRAWIEDLIWEJ FORMIE NIEWOLNICTWA	169
--	-----

Rozdział 7

Poglądy na niewolnictwo w XVI i XVII w.	171
1. Niewolnictwo w nauce i prawie islamu	171
2. Uczeni i filozofowie europejscy o niewolnictwie	177
3. Protestantcy kaznodzieje wobec niewolnictwa	182
4. Poglądy na niewolnictwo w środowisku katolickim	189
4.1 Świeccy uczeni katolicy	189
4.2 Opinie duchownych i zakonników	195

Rozdział 8

Problematyka niewolnictwa w dziełach teologów katolickich w XVI i XVII w. ...	203
1. Autorzy najczęściej cytowani	205
2. Duże i średnie traktaty	207

3. Małe traktaty	212
4. Teksty poruszające wiele problemów	214
5. Teksty dotyczące niewielu zagadnień	219
6. Teksty o małżeństwie niewolników	227
7. Autorzy piszący tylko o niewolnictwie	229
8. Zestawienie chronologiczne i tabela statystyczna	230

Rozdział 9

Spór o niewolnictwo z natury	257
1. Przyczyny powrotu teorii niewolnictwa z natury w XVI w.	257
2. Teoria Arystotelesa o niewolnictwie z natury	262
3. Spór o pojętność i zdolności Indian	266
4. Pierwsze opinie teologów i prawników	271
5. Bulla <i>Sublimis Deus. Roma locuta, causa finita?</i>	277
6. Dyskusja w Valladolid: Sepúlveda <i>versus</i> Las Casas	284
7. Reinterpretacja teorii niewolnictwa z natury w nauczaniu teologów	291

Rozdział 10

Niewolnictwo, czyli co? Istota i uzasadnienie niewolnictwa	299
1. Czym jest, a czym nie jest niewolnictwo	299
2. Teorie o pochodzeniu niewolnictwa	312
3. Niewolnictwo zostało ustanowione prawem narodów	317
4. Czy niewolnictwo jest sprzeczne z prawem naturalnym?	322

Rozdział 11

Prawne tytuły sprawiedliwego zniewolenia	329
1. Pierwszy tytuł sprawiedliwego zniewolenia: schwytanie na wojnie sprawiedliwej	330
1.1 Jeniec przez ocalenie na wojnie sprawiedliwej zamienia śmierć na niewolnictwo	330
1.2 Kiedy wojna z niewiernymi jest sprawiedliwa?	335
1.3 Czy niewinni mogą zostać poddani niewolnictwu?	340

2. Drugi tytuł sprawiedliwego zniewolenia: skazanie przez prawowitą władzę	346
2.1 Za jakie przestępstwa można zostać skazanym na karę niewolnictwa?	347
2.2 Skazanie na niewolnictwo buntowników z Grenady	349
3. Trzeci tytuł sprawiedliwego zniewolenia: urodzenie w stanie niewolnictwa	352
4. Czwarty tytuł sprawiedliwego zniewolenia: sprzedaż i kupno	357
4.1 Sprzedaż siebie samego w niewolę	358
4.2 Sprzedaż/kupno w krańcowej i poważnej konieczności	365
<i>Sprzedaż lub potomstwa w krańcowej lub poważnej konieczności</i>	
<i>rodziców</i>	365
<i>Kupno kogoś znajdującego się w skrajnej konieczności</i>	374
4.3 Zasady kupowania niewolników przez kupców	379
<i>Konieczność sprawdzania tytułów zniewolenia</i>	381
<i>Problemy z ustaleniem sprawiedliwości wojen toczonych przez</i>	
<i>barbarzyńców</i>	384
<i>Czy godzi się kupować niewolników za mało wartościowe przedmioty?</i>	387
<i>Jak postąpić w przypadku zmieszania niewolników sprawiedliwie</i>	
<i>i niesprawiedliwie poddanych niewoli?</i>	387
4.4 Zasady kupowania niewolników przez osoby prywatne	390
<i>Nauczanie teologów w XVI w.</i>	391
<i>Kupno niewolników w dobrej wierze</i>	392
<i>Kupno niewolników w wątpliwości</i>	396
<i>Kupno niewolników w złej wierze</i>	398
<i>Z których krajów pochodzą niewolnicy poddani niewoli?</i>	399
<i>Kupno niewolników przez pośrednictwo sług</i>	404

Rozdział 12

Wzajemne obowiązki panów i niewolników	407
1. Obowiązki niewolników wobec pana	407
2. Co niewolnikowi wolno, a czego nie wolno?	413
2.1 Zakaz przyjmowania święceń kapłańskich i składania profesji zakonnej	
bez zgody pana	413
2.2 Śluby niewolników	418
2.3 Co wolno niewolnikowi, gdy pan nakłania go do grzechu	
lub niehumanitarnie traktuje?	420

2.4 Co jeszcze niewolnikowi wolno, a czego nie wolno?	423
3. Obowiązki pana wobec niewolników	427
4. Do czego pan jest uprawniony, a do czego nie jest?	429
5. Karanie niewolników za wykroczenia i restytucja za krzywdy	433

Rozdział 13

Czy niewolnikowi godzi się uciekać?	443
1. Którzy niewolnicy nie mogą uciekać?	443
2. Którzy niewolnicy mogą uciekać?	445
2.1 Skazani na niewolnictwo za karę	445
2.2 Niewolnicy schwytani przez niewiernych, tzn. na wojnie niesprawiedliwej	449
<i>Czy niewolnicy chrześcijańscy uciekając od niewiernych mogą zrekompensować sobie doznane krzywdy z ich dóbr?</i>	452
2.3 Niewolnicy schwytani przez chrześcijan, tzn. na wojnie sprawiedliwej ...	456
3. Zapobieganie ucieczkom i karanie uciekinierów	471

Rozdział 14

Czy niewolnik może mieć coś na własność?	475
1. Teorie teologów w XVI w.: kiedy niewolnik nabywa coś dla siebie?	476
2. Dyskusja o własności niewolników w XVII w.: czy niewolnik ma własność zupełną, czy niezupełną, nabytych dóbr?	481
3. Polemika: Tomás Sánchez — kardynał Juan de Lugo y Quiroga — bp Juan Caramuel y Lobkowitz — Tomasso Tamburini	495
4. Zdolność prawna niewolnika według prawa cywilnego i naturalnego	510

Rozdział 15

Małżeństwa niewolników	513
1. Czy niewolnik może zawrzeć małżeństwo wbrew panu?	513
2. Czy pan może sprzedać żonatego niewolnika do odległego kraju?	518
2.1. Rozróżnienia dokonane przez Tomása Sáncheza	525

2.2. Polemika kardynała Juana de Lugo y Quirogi z Tomásem Sánchem	528
3. Komu ma być bardziej posłuszny niewolnik: panu czy żonie?	534
3.1. Opinia Tomása Sáncheza i przeciwne jej argumenty Martína Pereza i Juana de Dicastillo	539
4. Błąd stanu niewolniczego powodujący nieważność zawartego małżeństwa	543
4.1. Czy jest ważne małżeństwo, gdy pan daje swą niewolnicę za żonę wolnemu człowiekowi, nieświadomemu jej niewoli?	548
4.2. Przed i po Soborze Trydenckim	553

Rozdział 16

Sposoby uzyskiwania wolności przez niewolników	557
1. Co o niewolnikach i wyzwaniu piszą teolodzy?	557
2. Wyzwolenia dokonane przez pana w różnych sytuacjach	562
3. Wyzwolenie jako kara dla pana	563
4. Wyzwolenie jako nagroda dla niewolnika	566
5. Wyzwolenia związane z małżeństwem	567
6. Wyzwolenia przez włączenie w krąg rodzinny właściciela	571
7. Wyzwolenie w celu ochrony wiary chrześcijańskiej u niewolnika	572
8. Wyzwolenie z powodu zamieszkania w ziemi wolnej od niewolnictwa	577

CZĘŚĆ III

POTĘPIENIE NIEGODZIWOŚCI W ÓWCZESNYM NIEWOLNICTWIE	579
---	-----

Rozdział 17

Potępienie niesprawiedliwych sposobów zniewalania i handlu niewolnikami	581
1. Fernão de Oliveira i jego krytyka wojen chrześcijan przeciwko niewiernym	582
2. Potępienie oszukańczych sposobów chwytania niewolników, stosowanych przez kupców portugalskich	584
3. Krytyka niegodziwych sposobów poddawania niewoli, używanych przez Etiopów	589
3.1. Niesprawiedliwe wojny toczony w celu schwytania niewolników	590
3.2. Karanie niewolnictwem za najłżejsze przewinienia	593

3.3. Stosowanie odpowiedzialności zbiorowej w skazywaniu na niewolnictwo ..	596
3.4. Bezzasadne sprzedawanie dzieci przez rodziców	599
3.5. Kradzieże dzieci i dorosłych	600
4. Potępienie niegodziwości w handlu niewolnikami	601
4.1. Krytyka działalności <i>tangomaos</i> i <i>pomberos</i>	601
4.2. Potępienie niegodziwości kupców portugalskich w handlu	604
5. Polemika Angelo Maria Verricellego z Estevão Fagúndezem	608
5.1. Czy portugalski handel niewolnikami jest godziwy?	609
5.2. Czy władcy w Angoli godziwie sprzedają jako niewolników ludzi nazywanych <i>quisico</i> ?	613
5.3. Czy godzi się kupować niewolników od Etiopów, którzy chwytają ich na wojnach toczonych między sobą?	616
5.4. Czy jest godziwie kupować chińskich niewolników?	618
6. Ambiwalencja Diego de Avendaño	620
7. Laksyzm Tomása Hurtado	622

Rozdział 18

Alonso de Sandovala krytyka niehumanitarnego transportu i traktowania niewolników

1. Opisy i krytyka nieludzkich warunków transportu niewolników przez Atlantyck ..	629
2. Krytyka traktowania przez właścicieli niewolników przywiezionych do Cartagena de Indias	634
3. Krytyka sposobu chrzczenia czarnych niewolników wywożonych z Afryki ...	637
4. Katechizacja i chrzest niewolników murzyńskich przywiezionych do Cartagena de Indias	642

Rozdział 19

Francisco José de Jaca i Epifanio de Moirans o niesprawiedliwym niewolnictwie Etiopów

1. Antyniewolnicza postawa Francisco José de Jaca i Epifanio de Moiransa na Kubie	652
2. Poglądy Francisco José de Jaca	658
2.1. Część pierwsza	658

2.2. Część druga	661
<i>Argumenty biblijne</i>	661
<i>Wolność</i>	663
<i>Odparcie argumentów za niewolnictwem</i>	664
<i>Małżeństwa niewolników</i>	666
<i>Nieludzkie traktowanie niewolników</i>	666
<i>Polemika z argumentami obrońców niewolnictwa</i>	669
<i>Odpowiedź na argumenty Diego de Avendaño</i>	670
<i>Wezwanie do króla i zakończenie traktatu</i>	672
3. Argumenty Epifanio de Moiransa	673
3.1. Prolog	674
<i>Przyczyny napisania traktatu broniącego niewolników</i>	674
3.2. Niewolnictwo Murzynów jest bezprawne	675
<i>Okrucieństwo niewolnictwa</i>	675
<i>Handel niewolnikami murzyńskimi jest niegodziwy</i>	680
<i>Niewolnictwo jest sprzeczne z prawem naturalnym</i>	682
<i>Niewolnictwo jest wbrew prawu boskiemu</i>	685
3.3. Krytyka tytułów sprawiedliwego zniewolenia odnośnie Etiopów	688
<i>Odrzucenie tytułu wojny sprawiedliwej</i>	689
<i>Odrzucenie tytułu zniewolenia za przestępstwo</i>	692
<i>Odrzucenie tytułu sprzedania do niewoli synów przez ojca w krańcowej konieczności</i>	693
3.4. Polemika z poglądami innych teologów	694
<i>Polemika z Estevão Fagúndezem</i>	694
<i>Ocena poglądów Tomása Sáncheza</i>	699
<i>Spór z Luisem de Moliną</i>	701
<i>Omówienie poglądów Ferñao Rebello</i>	705
<i>Krytyka innych teologów</i>	707
<i>Odrzucenie argumentów Diego de Avendaño</i>	708
3.5. Konieczność przywrócenia murzyńskim niewolnikom wolności i wypłacenia odszkodowania	712

Rozdział 20

Orzeczenia kościelne dotyczące niewolników w XVI i XVII wieku	717
1. Orzeczenia dotyczące hiszpańskiej części Nowego Świata	720
1.1. Synody prowincjalne o ewangelizacji niewolników	722
1.2. Bulla <i>Cum sicuti</i> papieża Grzegorza XIV broniąca wolności tubylców na Filipinach	729
2. Orzeczenia dotyczące portugalskiej części Nowego Świata	732
2.1. Ekskomunika kupców handlujących niewolnikami japońskimi nałożona przez biskupa Luísa de Cerqueirę	733
2.2. Synody w Goa o niewolnictwie	736
2.3. Bulla <i>Commisum nobis</i> papieża Urbana VIII w obronie wolności Indian peruwiańskich	742
2.4. Dekret Świętego Oficjum z 1686 r. dotyczący niewolnictwa Murzynów ...	745
3. Teoria <i>versus</i> praktyka niewolnictwa	752

Wnioski	755
----------------------	-----

DODATEK

Luis de Molina SJ: <i>Traktat o niewolnictwie</i>	763
--	-----

Skróty używane w opisach bibliograficznych umieszczonych w przypisach	955
--	-----

Bibliografia	957
---------------------------	-----

Indeks osób	1009
--------------------------	------